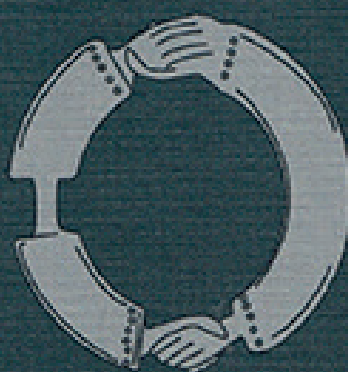
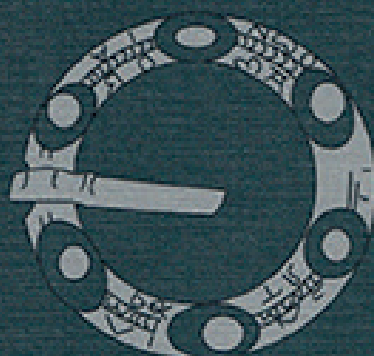

KUML 2011

KUML 2011

Årbog for Jysk Arkæologisk Selskab

With summaries in English

I kommission hos Aarhus Universitetsforlag

Korsfibler af Råhedetypen

En upåagtet fibeltype fra ældre vikingetid

Af CLAUS FEVEILE

Det er efterhånden en ofte brugt sætning, at detektorarkæologien har haft en helt forbløffende betydning for vores forståelse af især den yngre jernalders metaloldsager. Men hvor er det stadig sandt. Helt nye typer er dukket op, regionale forskelle tegner sig for andre, unika efter unika er kommet for dagens lys, mens andre typer stereotypt findes igen og igen. Hvad ville Tissø, Gudme, Stavnsager eller de mange Limfjordspladser være uden detektorfundene – for slet ikke at tale om den helt overvældende fundmængde på Bornholm? Også i det sydvestjyske har metaldetektorfundene haft uvurderlig betydning. Her ligger 3.-6. århundredes Dankirke og 8.-9. århundredes Ribe ikke længere alene i landskabet som fundrige pladser. De er nu suppleret af mange nye, og et spændende billede af et vestjysk rigdomscenter begynder at tegne sig.¹

Det er ikke kun ligheder eller forskelle mellem landsdele, der begynder at fremstå mere og mere tydeligt, også bevaringsforhold spiller ind. De mere skrøbelige genstandstyper, typisk af spinkelt metal med mange gennembrydninger, lider hårdt i visse jordtyper og kan påvirke fundbilledet. Det samme gælder forskellen i intensitet i afsøgningerne. Nogen gange fra museum til museum, i andre tilfælde fra plads til plads, hvor den enkelte detektorklub eller -person kan være medvirkende til, at fundbilledet i et område ændres.

I denne artikel fremlægges en gruppe af fund fra ældre vikingetid, som jeg har valgt at kalde for korsfibler af Råhedetypen, efter den lokalitet sydvest for Ribe, hvor der indtil videre er fundet flest fragmenter. Fremkomsten af fundene og konstateringen af, at der er tale om en ny smykkeform, er helt typisk. Frem til slutningen af 1990'erne kendtes kun en enkelt fibel, fundet i en brandgrav i Nordjylland. Men siden da er der fremkommet yderligere 19 fragmenter, to af dem som udgravningsfund, resten fundet med detektor i pløjelaget. I et tilfælde hører to fragmenter med sikkerhed til samme smykke, og i et andet tilfælde er det sandsynligt, således at der nu kendes 18, måske 19, korsfibler af Råhedetypen. Mange af stykkerne er kun fragmenter, og det vil slet ikke overraske, hvis der blandt de mange tusinde detektorfund rundt omkring i landet gemmer sig yderligere et par stykker. Og mon ikke der vil dukke flere eksemplarer op i de kommende år?

Korsfibler af Råhedetypen

Fiblerne har næsten alle sit eget specifikke særpræg – lidt forskellig størrelse, forskellig ornamentik (i detaljerne) m.m. Men grundformen er ens, og ud fra ornamentikken kan de deles i en række varianter (fig. 1 og 2).

Der er tale om et smykke i form af et ligearmet kors med et tværmål på mellem ca. 3,8 og 4,7 cm. Midten af smykket er forsynet med fire runde huller anbragt i et mere eller mindre regelmæssigt kvadrat omkring en central kegle eller knop. Centrum kaldes kegleformet i de tilfælde, hvor de små tværstave mellem hullerne i en konkav bue hæver sig op over den øvrige flade og dermed kommer til at udgøre den nederste eller yderste del af midterkeglen, mens den benævnes for en knop i de tilfælde, hvor oversiden er jævn og flad helt ind til midterknoppen indenfor de fire huller. De fire ens arme ender – så vidt det kan afgøres ud fra bevaringsgraden – altid i en form for trefligede afslutninger. Størrelsen og formen af figene varierer en smule, og afstanden mellem dem er

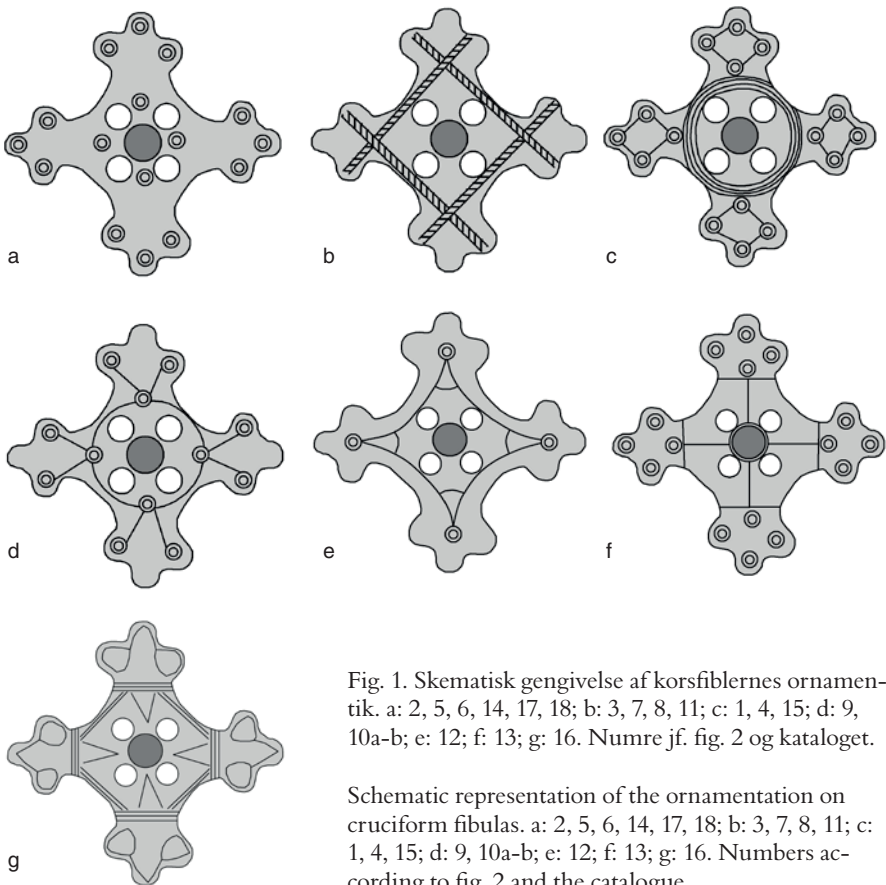

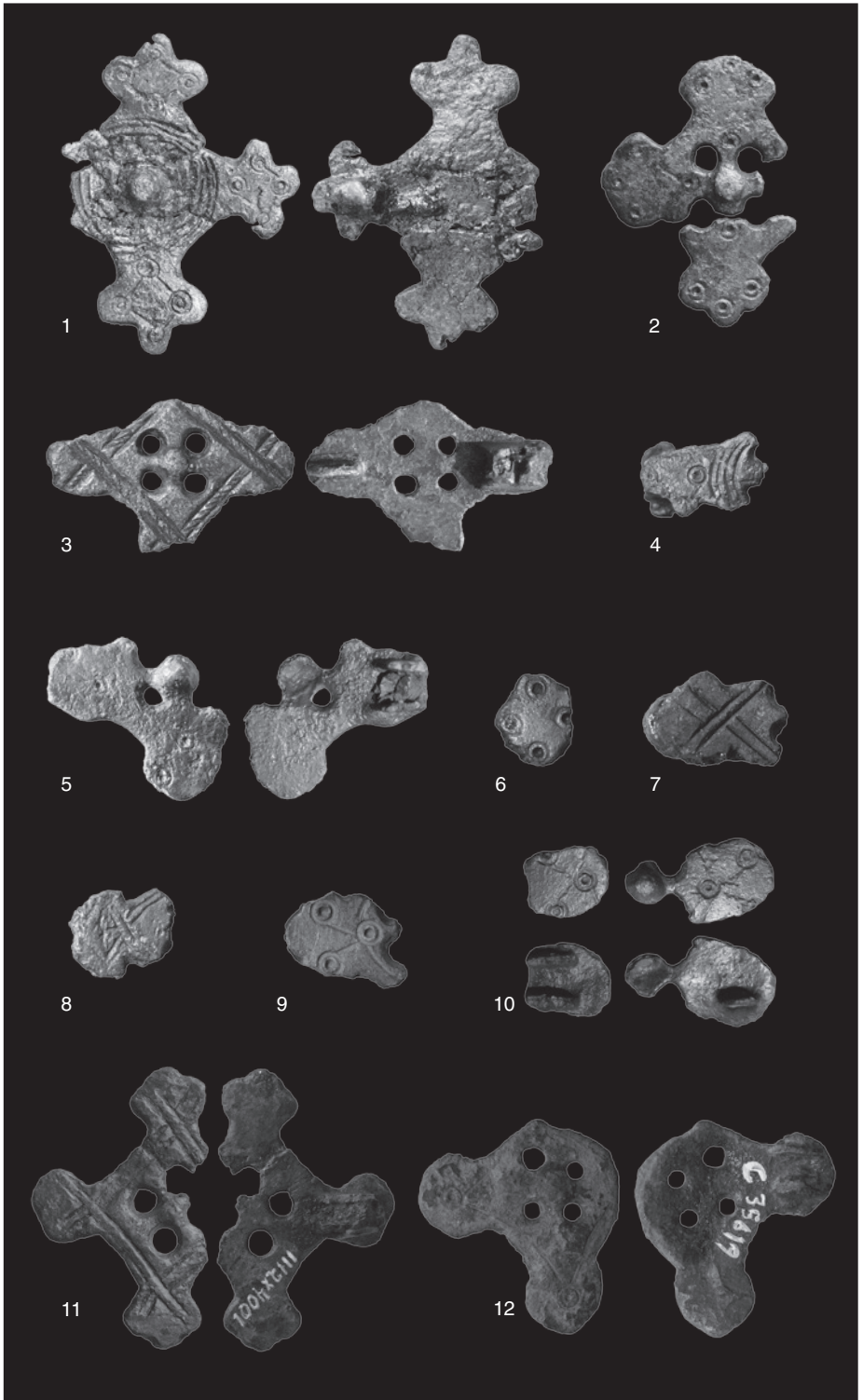
Fig. 1. Schematisk gengivelse af korsfibernes ornamentik. a: 2, 5, 6, 14, 17, 18; b: 3, 7, 8, 11; c: 1, 4, 15; d: 9, 10a-b; e: 12; f: 13; g: 16. Numre jf. fig. 2 og kataloget.

Schematic representation of the ornamentation on cruciform fibulas. a: 2, 5, 6, 14, 17, 18; b: 3, 7, 8, 11; c: 1, 4, 15; d: 9, 10a-b; e: 12; f: 13; g: 16. Numbers according to fig. 2 and the catalogue.

afgørende for, om man opfatter smykket som mere "lukket" (Kaupang) med små, snævre indhak mellem korsarmene, eller mere "åben" (Stavnsager) med stor afstand mellem korsarmenes flige. Overfladen er forsynet med forskellige former for ornamentik, der som regel er anbragt symmetrisk omkring midterpartiet og på korsarmene. Det hyppigste element er cirkel-punkt-ornamenter, enten alene eller kombineret med forskellige tynde furer. På en enkelt variant består udsmykningen udelukkende af tynde furer. Ingen af de kendte stykker er helt uden ornamentik. I tre tilfælde er der spor efter hvidmetalbelægning (fortinning). Mange af stykkerne er dog så dårligt bevarede i overfladen, at en eventuel belægning kan mangle, mens andre må betragtes som så velbevarede, at det med sikkerhed aldrig har været til stede. Med andre ord har smykkerne oprindeligt haft et ret varieret udseende.

Bagsiden af smykkerne er i nogle tilfælde helt plan, mens der i andre tilfælde ses en mindre hulning i midten. Det sidste er altid tilfældet, når forsidens midte er kegleformet, mens den helt flade bagside lader til at høre til varianter med knop. Der er dog to eksempler på, at korsfibler med knop også kan have svagt hulet bagside, men da kun lige under den lille midterknop. Nålefæstet er anbragt centralt på den ene korsarm og består af to parallelle flige med et lille vandret hul, hvor der i flere tilfælde ses rester af en tynd jernsplit, der har fastholdt en kraftigere jernnål. På den modsatte arm ses nåleskeden i form af en enkelt flig. På Kirke Hyllinge-fragmentet er der bevaret en enkelt flig med et ret stort hul. Fligen er sekundær og nittet fast gennem korsarmen, og der kan være tale om en reparation af den oprindelige nåleskede eller mere sandsynligt, en øsken anbragt på en tredje arm.

Bortset fra tre stykker er alle smykkerne fundet med metaldetektor i pløjelaget og er således uden daterende kontekst. Smykket fra Fattig Risgård fandtes i brandgraven i gravhøj 76 sammen med tre glasperler.² På gravpladsen er der udgravet 103 grave, der på baggrund af gravformer og sparsomme gravgaver dateres fra 8. til 10. århundrede.³ Fiblen fra Kaupang i Sydnorge fremkom i et middelalderligt pløjelag, hvor de øverste kulturlag var delvist afpløjet.⁴ De bevarede kulturlag i Kaupang stammer alle fra 9. århundrede, men i de afpløjede horisonter (middelalderligt og moderne pløjelag) findes desuden genstande fra første del af 10. århundrede.⁵ Kaupangfiblen er altså næppe tabt senere end første del af 10. århundrede. Endelig blev fiblen fra Ribe fundet i de yngste lag fra markedspladsen i forbindelse med en udgravning i Kunstmuseets kælder i foråret 2009. Her kan tabstidspunktet fastlægges til midten af 9. århundrede. Dateringsgrundlaget er således ret spinkelt, men både fremstillings- og tabsperiode kan godt være begrænset til 9. århundrede, selv om en datering rækkende ind i første del af 10. århundrede ikke kan afvises.

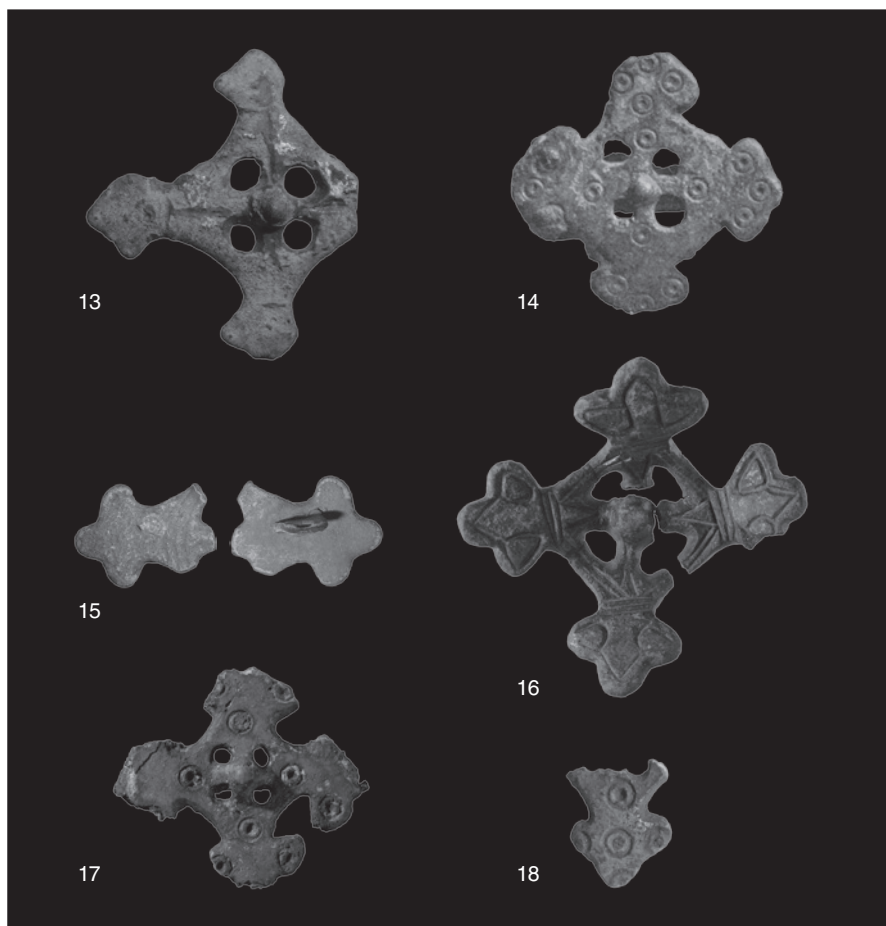

Fig. 2. Korsfiblerne. Numre jf. kataloget. – Foto: Nationalmuseet (16), Universitetet i Oslo (17), Museum Sønderjylland (11), Museum Østjylland (13), efter Ramskou 1950 (14), Sydvestjyske Museer (øvrige). 1:1.

Cruciform fibulas. Numbers according to the catalogue.

Som det fremgår af fig. 3, er fiblerne af Råhedetype fortrinsvis fra Jylland og med en kraftig koncentration omkring Ribe, hvor mere end halvdelen af de kendte fund stammer fra. Normalt er der ret gode, typemæssige sammenfald mellem fund fra Hedeby- og Ribe-området, og det er derfor lidt overraskende, at der tilsyneladende ikke findes tilsvarende fund fra Hedeby på trods af de senere års intensive afsøgninger med metaldetektor.⁶ Det fremgår også tydeligt, at mange af de helt små fragmenter stammer fra pladserne sydvest for Ribe. Det kan både skyldes, at opmærksomheden på typen har været stor, og at selv småfragmenter derfor er blevet identificeret, men det kan også skyldes,

Fig. 3. Kort med fundsteder, numre jf. kataloget.

Map showing location of find sites. Numbers according to the catalogue.

at jordbundsforholdene i Vestjylland generelt er ret hårde ved bronzerne, og at de derfor lettere knækker i småstykker. I to, måske tre, tilfælde er det da også lykkedes at parre fragmenter, der er fundet med op til 40 meters afstand (Kat. 2, 10 og 11).⁷

Komparativt materiale

I afgrænsningen af korsfibler af Råhedetypen har jeg lagt vægt på smykkets grundform. Den midterste del af smykket kan opfattes som en rombe, hvor de fire korte arme udgår fra rombens spidser. En variant af denne form ses i endnu et smykke fra Tissø (fig. 4,1). Her udgår der kun fligede arme fra to af rombens spidser, ligesom midterhullerne ikke er cirkulære, men afrundede, trekantede, hvilket giver et mere åbent midterparti.

Fra Vester Egesborg og fra Ribe kendes to smykker (fig. 4,2), hvor midterpartiet er drejet 45 grader og dermed udgør et kvadrat, hvor de fire korte arme udgår midt fra kvadratens fire sider.⁸ Vester Egesborg-smykket har maskelig-

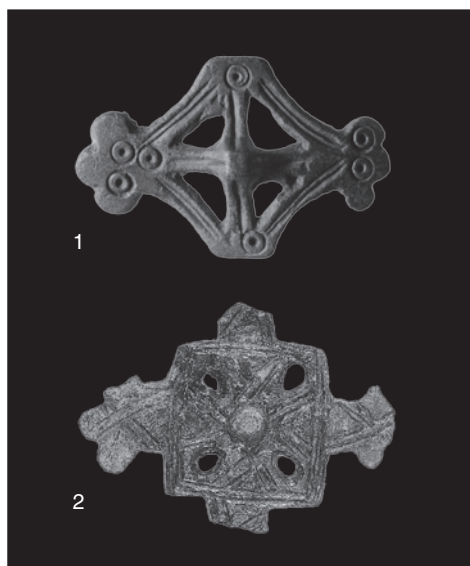

Fig. 4. 1: Tissø FB 0599. 2: Ribe ASR1357 x12. – Foto: Nationalmuseet (1) og Brian Kristensen (2). 1:1.

1: Tissø FB 0599. 2: Ribe ASR1357x12.

nende arme med firefliget afslutning, mens Ribe-smykket har trefliget afslutning og en simpel stregornamentik, der ligner udsmykningen på nogle af Råhede-stykkerne. Vester Egesborg-smykket er fundet med detektor, mens Ribe-smykket er et udgravningsfund fra et kulturlag med blandet indhold af materiale fra henholdsvis 9. og 12.-13. århundrede. Mens Ribe- og Tissøfiblerne har mange lighedspunkter med fiblerne af Råhedetype, og måske kan opfattes som typens yderpunkter, har Ulriksen foreslået, at smykket fra Vester Egesborg har sit forbillede i en særlig type beslag fra Böhmen, hvor hovedmotivet på beslagenes fire arme netop er et ansigt *en face*.⁹

Henvisningen til et forlæg for Vester Egesborg-smykket fra Böhmen leder naturligvis frem til spørgsmålet om oprindelsen for disse smykker, ligesom korsformen og dateringen til 9. århundrede gør spørgsmålet om et kristent symbolindhold aktuelt.

Hjemlig, kristen smykketype

Kaupangfiblen er publiceret sammen med kontinentale og insulære metalarbejder.¹⁰ Wamers mener, at Kaupangfiblen sammen med Ris Fattiggård-fiblen, tilhører en undergruppe af karolingiske kors-smykker med ankerformede arme. Wamers havde på det tidspunkt ikke kendskab til de mange øvrige fund fra det danske område, og så unikke, som de to stykker tilsyneladende var, samt den grundlæggende lighed med de karolingiske smykker, gør da også sam-

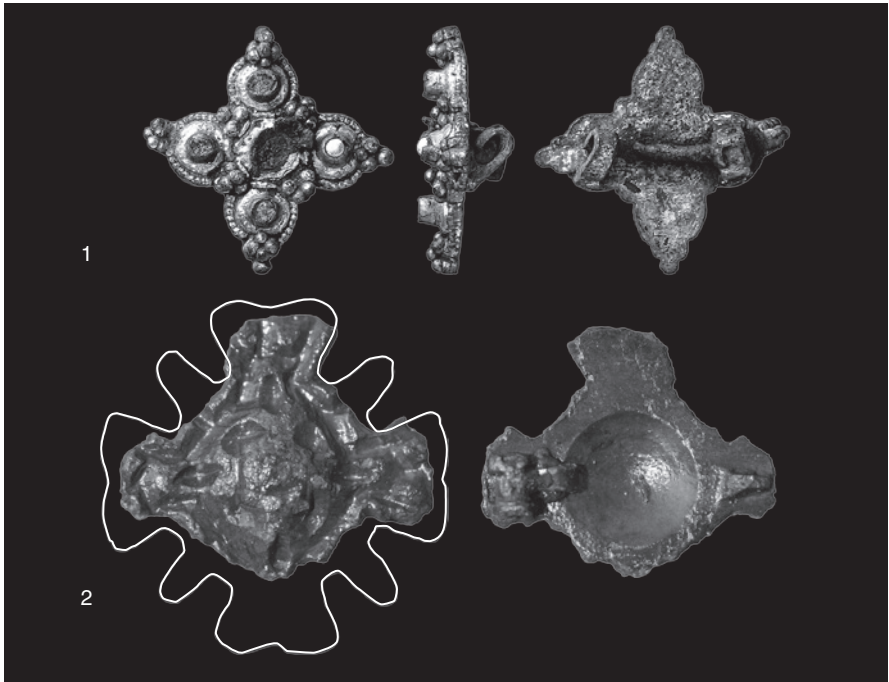

Fig. 5. 1: Ribe ASR926 x149. 2: Gl. Hviding ASR1689 x13. – Foto: Steen Hendriksen (1) og Sydvestjyske Museer (2). 1:1.

1: Ribe ASR926x149. 2: Gammel Hviding ASR1689x13

menligningen rimelig. Med den fundspredning, vi nu kan se på baggrund af de seneste års detektorfund, er der dog for mig at se ingen tvivl om, at opfattelsen må revideres. Hvis man sammenligner med de fibler, Wamers selv henviser til, samt en række andre fibler fra det karolingiske område, er det tydeligt, at der på trods af generelle ligheder i tilfældet med fibler af Råhedetypen alligevel er tale om en særlig type.

Karolingiske korsfibler findes i begrænset antal fra det sydsandinaviske område.¹¹ Baastrup nævner for eksempel en lille forgyldt bronzefibel med glasindlægning fra Ribe (fig. 5,1).¹² I 2010 fandtes en noget beskadiget fibel med ankerformede arme ved Gl. Hviding (fig. 5,2). Den tilhører en lille gruppe af fibler med ca. 10 kendte fundsteder og har eksakte paralleller i blandt andet Mainz, Zellingen og Ingolstadt.¹³

Hvis man kigger på de publicerede fibler fra f.eks. Tyskland, samt ikke mindst gennemgår en række af de efterhånden mange internetsider med detektorfund fra Holland og England, er det slående, at der relativt hyppigt ses

karolingiske korsfibler magen til de omtalte og publicerede karolingiske korsfibler af varierende typer, mens fibler svarende til Råhedetypen helt mangler i det nordvesteuropæiske materiale, i det omfang som publikationerne og internetsiderne nu er repræsentative. Korsfibler af Råhedetypen findes altså tilsyneladende ikke syd for det nuværende danske område.

Ser man nærmere på de karolingiske og ottonske emaljefibler fra 8. til 11. århundrede, får man derimod et samlet billede, hvor der er fuld overensstemmelse mellem typerne, der findes i Danmark og i de utallige fund fra Nordvesteuropa. Selvom der efterhånden er fundet ganske mange rundt omkring i Danmark, skiller området sydvest for Ribe sig igen ud i forhold til det øvrige Danmark. Baastrup kunne i 2009 publicere 26 fibler tæt omkring Ribe. Her tidligt i 2011 er tallet steget til 48, og antallet af lokaliteter med emaljefibler er steget fra to til otte (fig. 6). Her skal det bemærkes, at der endnu ikke er fundet en eneste emaljefibel i Ribe by, i modsætning til Hedeby, hvorfra der findes et meget stort antal.¹⁴ Det skyldes antagelig, at langt hovedparten af emaljesmykkerne er yngre end midten af 9. århundrede, hvor Ribe oplever en markant ændring fra en blomstrende handelsplads og by til en kristen missionsplads.

Ud fra en samlet betragtning er der således ingen tvivl om, at det særegne fundbillede, som de 18-19 fibler af Råhedetypen udgør, er helt reelt. De findes tilsyneladende kun i Sydskandinavien og indtil videre med en kraftig overvægt i Jylland. De må altså opfattes som fremstillet i Sydskandinavien, hvilket hverken modsiges af den tekniske del af fremstillingen eller ornamentikken. Selve grundformen, det fire- og ligearmede kors, er dog helt usædvanlig for skandinaviske smykker fra 9. århundrede, og der er næppe tvivl om, at inspirationen og forbillederne til fibler af Råhedetype skal findes i samtidige, karolingiske korsfibler.

	Baastrup 2007	Baastrup 2009	Status primo 2011
Gl. Hviding	22	24	30
Råhede	0	0	7
Høgsbrogaard	0	0	3
Vivegrøft	0	0	1
Okholm	0	0	1
Roager Kirke	0	0	2
Kalvslund	0	0	2
Vilslev	2	2	2
I alt	24	26	48

Fig. 6. Udviklingen i antal emaljefibler og lokaliteter fra 2008 til 2010 i sognene sydvest for Ribe.

Development in the number of enamel fibulas and localities between 2008 and 2010 in the parishes to the SW of Ribe.

Spørgsmålet er herefter, om fibler af Råhedetypen med deres korsform kan betragtes som et vidnesbyrd om ejerens kristne tro. Hidtil har diskussionen om symbolindholdet af kristne smykker taget udgangspunkt i sikre karolingiske, ottonske eller insulære genstands- og smykketyper.¹⁵ Hvorvidt de efter at være kommet til landet fra kristne områder fortsat havde en kristen betydning hos ejeren/bæreren i Sydsandinavien. Blandt især de insulære fund er der mange særligt fornemme stykker, og her har flere peget på muligheden for, at der snarere var tale om rov og plyndring, og at smykkerne ikke har været tillagt det samme kristne symbolindhold her i landet. Først med de større mængder af billige, dagligdagssmykker som de karolingiske-ottonske skivefibler er det mere sandsynligt, at de også her i landet har været båret som et bevidst udtryk for den oprindelige kristne symbolik.

Med Råhedefiblerne kan man evt. gå et skridt videre. De er i modsætning til skivefiblerne med sikkerhed fremstillet i Danmark. Havde de været karolingiske, ville de fleste med stor sandsynlighed have tillagt dem kristen symbolværdi i lighed med emaljefiblerne. Men hvad nu, når de er fremstillet her i landet? Jeg tror ikke, man skal være så tilbageholdende med at se dem som kristne symboler – i hvert fald i dele af det nuværende Danmark. Vi har velkendte skriftlige kilder, der peger på en succesfuld mission mod bl.a. Ribe og Hedeby i 9. århundrede. I Ribe er der for nylig fundet adskillige grave tæt ved Domkirken, der ud fra en kombination af stratigrafi, bevaringsgrad og C14-dateringer med sikkerhed omfatter grave fra 10. århundrede.¹⁶ Et par af gravene er C14-dateret til 800-årene, men her bør der et noget større statistisk materiale til, inden man fæstner lid til dateringerne. Der kan være tale om en C14-mæssig "skævert", eller de C14-daterede personer kan f.eks. være opvokset et sted med en markant anderledes reservoir-effekt, end der er anvendt ved C14-korrektionen. Omvendt peger andre forhold som bevaringsgrad og stratigrafi tilsammen på, at dateringerne udmærket kan være korrekte. Til billedet hører så de to sikre karolingiske smykker med kristen symbolik fra Ribe og Gl. Hviding, en matrice fra markedspladsen i Ribe til fremstilling af presblikfibler med et korsmotiv¹⁷ samt forekomsten af Råhedefibler. Kombinerer man elementerne: skriftlige kilder, arkæologiske fund af kristne grave, importerede smykker med kristen symbolik, samt hjemligt fremstillede ditto, er der således ingen tvivl om, at missionen i det sydvestjyske i et vist omfang har haft succes. Den langvarige overgang fra hedenskab til kristendom i Danmark har uden tvivl haft vidt forskellige udtryk, både geografisk og kronologisk. Det vil næppe være korrekt at beskrive udviklingen for hele Danmark under ét – tværtimod tyder det nuværende fundbillede på, at der har været ganske store regionale forskelle. Vadehavskysten og dermed egnen omkring Ribe ligger ganske

tæt på kristne områder mod syd og sydvest – og påvirkningen har været markant anderledes her end f.eks. i Østdanmark.¹⁸ Den kristne missions succes i 9. århundrede ændrer dog ikke på det faktum, at den nordiske gudeverden stadig havde et godt tag i befolkningen – også i Sydvestjylland. Fra Ribe kender vi således to Valkyrie-spænder,¹⁹ i engene omkring Ribe er der ved flere lejligheder i 9.-10. århundrede ofret guldarmringe, antagelig som led i hedenske ritualer, og i Gl. Hviding er der fundet et hængesmykke med en stående kvindefigur, antagelig en Valkyrie.

En kristen mission rettet mod befolkningen i Sydvestjylland og en deraf følgende mulig lokal fremstilling af smykker med kristen symbolik betyder naturligvis ikke, at samtlige 18-19 fibler af Råhedetypen dermed viser tilstedeværelse af kristne personer overalt, hvor smykkerne dukker frem af mulden. Fiblen fra Ris Fattiggård fandtes jo som bekendt i en grav på en typisk nordjysk hedensk gravplads fra vikingetiden. Det er svært at forestille sig, at den gravlagte i det tilfælde var kristen eller tillagde smykket kristen symbolværdi. Naturligvis kan symbolikken skifte afhængig af, i hvilken sammenhæng smykket har været anvendt. Men at gå så langt, som Ulriksen gør med Vester Egesborgsmykket, og på samme måde opfatte Råhedefiblerne som lokale fortolkninger af kristne smykker i et lokalt hedensk miljø, mener jeg vil være helt forkert, især hvis koncentrationen i det sydvestjyske, som det fremtræder nu, er et retvisende billede.²⁰

Korsfiblerne af Råhedetypen må altså opfattes som hjemligt fremstillede smykker med en kristen symbolik fra midten og anden halvdel af 9. århundrede, og de er dermed en vigtig brik i diskussionen om, hvornår, hvordan og hvorhenne kristendommen slog igennem i Danmark.

KATALOG

1. Ribe. ASR15 x133. Udgravning 2009, kulturlag fra midten af 9. århundrede

Bronze, 4,5x3,3 cm. De tre arme er bevaret, den fjerde mangler. Kanter og overflade er velbevarede. I midten en markant knop omgivet af fire tætstillede furer i omtrentlig cirkelform. Mellem knoppen og furerne ses på et røntgenbillede af smykket fire runde huller anbragt i et kvadrat om midten. Hver arm ender i tre blødt afrundede flige og er ornamenteret med fire dobbeltcirkler i rombeform. Dobbeltcirklerne bevirker, at cirklernes centrum er i plan med den øvrige overflade. Forbundet med tynde furer. På bagsiden, der er helt plan, er rester af nåleskeden, mens nåleholderen har siddet på den manglende arm. Tykkelse i midten: 5 mm, tykkelse på armene: 2 mm.

2. Råhede. ASR872 x34 & x90; NM D200/2009. Detektorfund 2008 i pløjelag

To sammenhørende fragmenter, fundet ca. 40 meter fra hinanden. Bronze, 3,8x3,2 cm. De tre arme er bevaret, den fjerde mangler. Korsarmenes kanter er noget afgrønet på det

store fragment (x34), men næsten fuldt bevaret på det lille (x90), hvor den bløde, treflagede afslutning ses tydeligst. Overfladen rimelig velbevaret. I midten en tydelig knop, afgrøvet i højden, men oprindelig næppe så høj som katalog nr. 1. Omgivet af fire runde huller. På korsarmene er hver flig ornamenteret med et cirkel-punkt, dvs. midten er en ret dyb hulning. En tilsvarende udsmykning ses mellem de fire huller i smykkets midte. På bagsiden, der er helt plan, er rester af en dobbelt nåleholder med rustspor efter jernsplit og/eller nål. Nåleskeden har siddet på den manglende arm. Tykkelse i midten: 3 mm, tykkelse på armene: 2 mm.

3. Råhede. ASR872 x53. Detektorfund 2008 i pløjelag

Bronze, 3,5x2,2 cm. Kanten er afgrøvet hele vejen rundt, og dermed er ingen oprindelige kanter bevaret. Den bevarede overflade er dog velbevaret. Dele af tre arme er bevaret, mens den fjerde er næsten helt borte. I midten en tydelig knop, næppe særlig afgrøvet i højden, og omgivet af fire huller anbragt i en kvadrat. Ornamenteret med fire bånd der hver består af to parallelle furer med skråskravering i mellem. Båndene er anbragt parallelt to og to med to nederst og to øverst, således at de krydser hinanden midt på hver korsarm. På bagsiden, der er helt plan, er der rester af en dobbelt nåleholder med rustspor efter jernnål, mens der på den modsatte arm er rester efter fligen til nåleskeden. Tykkelse i midten: 3 mm, tykkelse på armene (så vidt det kan afgøres): ca. 1,5 mm.

4. Råhede. ASR872 x147. Detektorfund 2009 i pløjelag

Bronze, 1,8x1 cm. Kanten er afgrøvet hele vejen rundt, og dermed er ingen oprindelige kanter bevaret. Kun dele af den ene arm samt dele af to centerhuller bevaret. Oversidens overflade er let glinsende, hvilket evt. kan skyldes rester af hvidmetalbelægning (?). Mellem de to huller og armen ses fire tætstillede furer, der udgør et cirkeludsnit. På armen er der bevaret et enkelt cirkel-punkt samt dele af furer, således at udsmykningen antagelig har svaret til armene på katalog 1, bortset fra at der ikke er tale om cirkel-i-cirkel, men cirkel-punkt. På den korte stav mellem de to center-huller ses to tynde furer, der nærmest udgår radiært fra midten. På bagsiden er den dobbelte nåleholder bevaret, samt en spinkel jernsplit og smådele af en kraftigere jernnål.

5. Råhede. ASR872 x215. Detektorfund 2010 i pløjelag

Bronze, 2,6x2,4 cm. Midterknop og dele af to arme bevaret, men kanterne på armene er kraftigt afgrøvede og overfladen meget medtaget, næsten uden oprindelig overflade. Midterknoppen er ret markant og høj og omgivet af oprindeligt fire huller. På de to arme ses rester efter cirkel-punkt-ornamenter anbragt i rombeform og uden forbindende furer. Bagsiden er plan, men svagt hulet i den centrale del under knoppen. På den ene arm afgrøvede rester efter dobbelt nålefæste og med rustspor efter split/nål. Tykkelse i midten: 4,5 mm, tykkelse på armene: 1,5 mm.

6. Gl. Hviding. ASR1375 x15. Detektorfund 2004 i pløjelag

Bronze, 1,3x1,1 cm. Kanterne afgrøvet hele vejen rundt, bortset fra to milimeter-korte punkter, der netop antyder den fligede opdeling. Overfladen er velbevaret. På oversiden ses fire cirkel-punkt-ornamenter anbragt i rombeform. På bagsiden ses de afgrøvede rester af et dobbelt nålefæste uden rustspor. En 100% sikker identifikation til denne smykketype kan ikke opnås, men alle tilstedeværende elementer taler for det. Godstykkelse: 2 mm.

7. Gl. Hviding. ASR1375 x102. Detektorfund 2008 i pløjelag

Bronze, 1,9x1,2 cm. Kanterne delvist afgnavede ellers til stede, ligesom overfladen er velbevaret. Kun dele af den ene arm samt dele af to center-huller bevaret. Ornamentet med to bånd bestående af to parallelle tynde furer, det ene bånd krydser det andet omtrent midt på armen. På bagsiden er der bevaret dobbelt nålefæste med jernsplit og dele af jernnål. Godstykkelse: 2 mm.

8. Gl. Hviding. ASR1375 x139. Detektorfund 2010 i pløjelag

Bronze, 1,4x1,1 cm. Det meste af kanten er afgnavet, især på de udsatte yderpunkter. Overfladen er delvist velbevaret og delvist korroderet. Kun dele af den ene arm er til stede, mens der i bruddet ind mod midten lige netop er bevaret rester af to af midterhullerne. Ornamentet med to bånd bestående af to parallelle tynde furer, hvor det ene bånd krydser det andet omtrent midt på armen. Spor efter yderligere furer yderst på armen og dermed en lidt anderledes afslutning end på de andre fibler med krydsende bånd (variant b), men overfladen er korroderet, og det kan ikke med sikkerhed afgøres, hvordan det har set ud. På bagsiden dobbelt nålefæste med rustspor efter jernsplit og/eller jernnål. Godstykkelse: 2 mm.

9. Vivegrøft. ASR2344 x32. Detektorfund 2009 i pløjelag

Bronze, 1,8x1,3 cm. En del af kanten er afgnavet, især på de udsatte yderpunkter. Overfladen velbevaret. Kun den ene arm er til stede, samt dele af to af midterhullerne. På oversiden ses en enkelt fure omkring midterhullerne samt tre cirkel-punkt-ornamenter forbundet af en tynd fure, så der nærmest opstår et V-tegn.

10a. Vivegrøft. ASR2344 x58. Detektorfund 2009 i pløjelag

Fundet 28 meter fra katalog nr. 10b. Der er ikke noget, der taler imod, at det er to brudstykker fra samme smykke, men det kan ikke bekræftes med fuld sikkerhed. Bronze, 1,3x1,1 cm. Kanterne afgnavet hele vejen rundt, men i kanten, der vender ind mod midten, ses lige netop begyndelsen af et midterhul. Overfladen er velbevaret. På oversiden ses en enkelt fure omkring midterhullerne samt tre cirkel-punkt-ornamenter forbundet af en tynd fure, så der nærmest opstår et V-tegn. På bagsiden afgnavede rester af dobbelt nålefæste med antydning af rustspor fra splitten. Godstykkelse: 2 mm.

10b. Vivegrøft. ASR2344 x192. Detektorfund 2010 i pløjelag

Fundet 28 meter fra katalog nr. 10a. Der er ikke noget, der taler imod, at det er to brudstykker fra samme smykke, men det kan ikke bekræftes med fuld sikkerhed. Bronze, 2,2x1,2 cm. Kanterne afgnavet hele vejen rundt, bortset fra de bevarede dele af de to midterhuller. Overfladen er rimelig velbevaret. På oversiden ses en enkelt fure omkring midterhullerne samt tre cirkel-punkt-ornamenter forbundet af en tynd fure, så der nærmest opstår et V-tegn. På bagsiden afgnavede rester af enkelt nåleskede. Godstykkelse: 2 mm. Hvis der er tale om samme smykke som nr. 10a, står de to fragmenter altså overfor hinanden, jf. nålefæste og -skede.

11. Syvsig. HAM1112 x4001. Detektorfund 2010 i pløjelag

Bronze, 3,9x2,5 cm. Kanten er delvist afgnavet, især på den ydre del af armene. Overflade er generelt velbevaret. Langt hovedparten af tre arme er bevaret, mens den fjerde mangler.

I midten en knop, der ikke er særlig markant, omgivet af fire huller anbragt i et kvadrat. Ornamentet med fire bånd der hver består af to parallelle furer. Båndene er anbragt parallelt og to og to med to nederst og to øverst, således at de krydser hinanden ved roden af hver korsarm. På bagsiden, der er helt plan, er der rester af en dobbelt nåleholder med rustspor efter jernnål. Nåleskeden har siddet på den modstående, manglende arm. Tykkelse i midten: 2,5 mm, tykkelse på armene: 1,5 mm.

I april 2011 fandtes den manglende fjerde arm ca. 6-7 meter fra det første fragment.

12. Bukdal. HOL 20.430 x1; NM C35619. Detektorfund 2003 i pløjelag

Bronze, 3,1x2,8 cm. Kanten er overalt afgnavet og overfladen generelt meget nedbrudt. På enkelte mindre partier ses spor efter formodet fortinning. I midten en hvælvet knop, afgnavet i højden, omgivet af fire huller, hvor det ene er noget udenfor symmetri. To af armene er bevaret og forårsaget af en ret kraftig afgravning og nedbrydning, fremtræder de nu med en nærmest rund afslutning, som altså næppe svarer til den oprindelige udformning. Centralt på hver arm er et cirkel-punkt-ornament, forbundet af tynde furer, ligesom der er en enkelt forbindelsesfure mellem furerne. På bagsiden, der er flad, er der afgnavede rester af et dobbelt nålefæste. Tykkelse i midten: 3 mm, tykkelse på armene: 1,5 mm.

Litt: Eriksen et al. 2009, s. 311f.

13. Stavnsager. KHM663 x2012. Detektorfund 2003 i pløjelag

Bronze, 4,0x3,5 cm. Kanterne er kraftigt korroderet, ligesom hovedparten af overfladen er korroderet væk. Enkelte partier er dog bevaret, og heraf fremgår det, at stykket har været fortinnet. I midten ses en ret markant, men noget afgnavet knop omgivet af fire huller. De tre af armene er bevaret og på trods af den kraftige afgravning er det tydeligt, at den oprindelige form har været blødt afrundet, trefliget. Der anes nok rester af cirkel-punkt-ornamenter på armene til at afgøre, at der er anbragt fire i rombeform uden forbindende furer. På tværs af armenes smalleste sted er en enkelt fure, samt udgående herfra en fure der løber op mod centerknoppen, der ligeledes er omgivet af en tynd fure på indersiden af de fire huller. På bagsiden, der er helt plan, er der rester efter et dobbelt nålefæste med rustspor efter jernnål. Nåleskeden har været anbragt modsat på den manglende arm. Tykkelse ikke målt.

14. Ris Fattiggård. Udgravning 1881-1902, gravgave i brandgrav, gravhøj 76

Bronze, 3,6x3,5 cm. Kanterne generelt bevaret, dog er de yderste dele af armene skadet. Overfladen velbevaret. I midten en tydelig knop, omgivet af fire huller, hvoraf det ene er helt ude af symmetri. På korsarmene er hver flig ornamentet med et cirkel-punkt-ornament. En tilsvarende udsmykning ses mellem de fire huller i smykkets midte. På den ene arm er der et ekstra cirkel-punkt-ornament. Bagsiden ikke beskrevet. Tykkelse ikke målt.

Litt: Ramskou 1950, s. 153, fig. 16.

15. Kirke Hyllinge. ROM1876 x364. Detektorfund 2008 i pløjelag

Bronze, 1,9x1,5 cm. Kanterne er generelt bevaret, men hele overfladen er meget slidt og medtaget. Ind mod midten er der bevaret dele af to midterhuller. Mellem de to huller og armen ses tre tæstillede furer, der udgør et cirkeludsnit. På armen er der bevaret svage rester af formodentlig fire cirkel-punkt-ornamenter, antagelig forbundet med en tynd fure,

således at udsmykningen antagelig har svaret til armene på katalog 1, bortset fra at der ikke er tale om cirkel-i-cirkel, men cirkel-punkt. På bagsiden er der sekundært pånippet en ret stor flig med et stort øje. Der kan evt. være tale om en reparation af nålefæste/-skede, men mere sandsynligt er der tale om en flig med funktion som øje.

16. Tissø. KN0917. Detektorfund 1997 i pløjelag

Bronze, ca. 4,6x4,5 cm. Kanter og overfladen velbevaret, men smykket er vredet noget ud af form. Ret markant knop i midten omgivet af ret store, ovale huller der fylder en stor del af den centrale del af smykket. Alle fire arme er bevarede og ender i tre bløde flige. Fligene er udsmykket med tynde furer, der danner en brillelignende figur, mens armene er adskilt fra midterpartiet af tre parallelle tværgående tynde furer. Langs midterpartiets kanter løber der dobbelte furer, ligesom der udgår furer fra tværstregerne op mod knoppen. Bagsiden ikke beskrevet. Tykkelse ikke målt.

17. Kaupang. Udgravningsfund 2000-2002 i middelalderligt pløjelag

Bronze, 3,3x3,1 cm. Kanterne er afgnavede langs armenes kanter, men bevaret i indhakene mellem armene. Midterknoppen er ret markant og høj og omgivet af fire huller. På armene ses rester efter tre-fire cirkel-punkt-ornamenter anbragt i rombeform og uden forbindende furer. Bagsiden er plan, men svagt hulet i den centrale del under knoppen. Der er bevaret en ret kraftig jernnål, fæstnet i et dobbelt nålefæste og med spidsen anbragt i nåleskeden, således at smykket er tabt/deponeret i lukket tilstand. Tykkelse i midten: 6 mm, tykkelse på armene: 2 mm.

Litt: Wamers, in press.

18. Sct. Thøgers Kirke. HAM4917x03. Detektorfund 2007 i pløjelag

Bronze, 1,6x1,3 cm. Overfladen velbevaret, kanter på fligene er afgnavet. Den ene arm med tre flige er bevaret, mens der er rester af to midterhuller i brudkanten ind mod smykkets midte. På fragmentet ses dele af fem cirkel-punkt-ornamenter anbragt i rombeform og med en ekstra i midten, uden forbindende furer. Fragmentet er ukonservet, men det lader til, at overfladen har været skinnende, antagelig med en tinbelægning. Bagsiden er plan uden spor efter nåleanordning. Tykkelse: 2,5 mm.

NOTER

1. Feveile, i tryk.
2. Ramskou 1950, s. 153f.
3. Ramskou 1950, s. 158.
4. Skre, pers.; Pilø & Pedersen 2007.
5. Pilø 2007, s. 177.
6. Hilberg, pers.
7. "Re-fitting" af metaloldsager er først for alvor blevet aktuelt med metaldetektorens mellemkomst, se f.eks. Jeppesen 2010.
8. Ulriksen 2006; Feveile 2006, s. 364.
9. Ulriksen 2003, s. 211; Wiczorek & Hinz 2000, s. 235 og 251.
10. Wamers, in press.
11. Baastrup 2009, s. 223f.

12. Schulze-Dörrlamm 1998; Feveile 2006, Tavle 11.
13. Wamers, in press, fig. 8.3; Stiegemann & Wemhoff 1999, s. 409; Haberstroh 2008.
14. Hilberg, pers.
15. F.eks. Wamers 2004.
16. Feveile & Søvsø 2010, s. 40ff; Søvsø 2011.
17. Schulze-Dörrlamm 1998, s. 25f.
18. For en oversigt for især Sydjylland, se Eisenschmidt 2004, s. 307ff og Arents & Eisenschmidt 2010, s. 287ff.
19. Petersen 1993; Feveile 2010, s. 58.
20. Ulriksen 2003, s. 211.

LITTERATUR

Internettet:

www.scheibefibeln.de
 www.muntenbodenvondsten.nl
 www.bodenvondstenwereld.nl
 www.ukdfd.co.uk
 www.finds.org.uk

- Arents, U. & S. Eisenschmidt 2010: Die Gräber von Haithabu. *Die Ausgrabungen in Haithabu* 15. Neumünster.
- Baastrup, M.P. 2007: Vikingetidens og den tidlige middelalders emaljefibler fra Sydvestjylland. *By, marsk og geest* 19, s. 5-16.
- Baastrup, M.P. 2009: Småfibler af karolingiske og ottonske typer i Danmark. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 2005 (2009), s. 209-252.
- Eisenschmidt, S. 2004: Grabfunde des 8. bis 11. Jahrhunderts zwischen Kongeå und Eider. Zur Bestattungssitte der Wikingerzeit im südlichen Altdänemark. *Studien zur Siedlungsgeschichte und Archäologie der Ostseegebiete* 5.
- Eriksen, P., T. Egebjerg, L.H. Olesen & H. Rostholm 2009: *Vikinger i vest. Vikingetiden i Vestjylland*. Ringkøbing/Højbjerg.
- Feveile, C. 2006: ASR 1357 Giørtzvej. I: C. Feveile (red): *Det ældste Ribe. Udgravninger på nordsiden af Ribe Å 1984-2000, Ribe Studier* 1.2, s. 353-380. Ribe/Højbjerg.
- Feveile, C. 2010: *Vikingernes Ribe. Handel, magt og tro*. Ribe.
- Feveile, C. I tryk: Geestkanten sydvest for Ribe – på sporet af et rigdomscenter i første årtusinde e.Kr. I: E. Stidsing, K. Høilund Nielsen & R. Fiedel (eds): *Rural Wealth and Complexity in later Iron-Age Jutland*.
- Feveile, C. & M. Søvsø 2010: Ribe genopstår. I: S.B.Christensen (red.): *Ribe Bys Historie* 1, 38-45. Esbjerg.
- Haberstroh, J. 2008: (med bidrag af Thomas Stöckl). Die Fibel aus der Moritzstraße – Zeugnis des karolingischen Kammergutes? I: J. Haberstroh, G. Riedel & B. Schönwald: *Bayern und Ingolstadt in der Karolingerzeit*, s. 233-251. Ingolstadt.
- Jeppesen, J. 2010: Smykker i stykker. *Skalk* 5, s. 11-15.
- Petersen, P.V. 1993: Valkyrier i Ribe. *By, marsk og geest* 5, s. 41-46.
- Pilø, L. 2007: The Settlement: Extent and Dating. I: D. Skre (ed.): *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavations Project Publications Series* 1, Norske Oldfunn XXII, s. 161-178. Århus.

- Pilø, L. & U. Pedersen 2007: The Settlement: Artefacts and Site Periods. I: D. Skre (ed.): *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavations Project Publications Series 1*, Norske Oldfunn XXII, s. 179-190. Århus.
- Ramskou, T. 1950: Viking Age Cremations Graves in Denmark. A survey. *Acta Archaeologica* 21, s. 137-182.
- Schulze-Dörrlamm, M. 1998: En frankisk korsfibel fra 9. århundrede fra Ribe. *By, marsk og geest* 10, s. 22-28.
- Søvsø, M. 2011: Tidligkristne begravelser ved Ribe Domkirke – Ansgars kirkegård? *Arkæologi i Slesvig/Archaeologie in Schleswig* 13, s. 147-164.
- Ulriksen, J. 2003: Vikingetidige korsmaljefibler fra Uppåkra. I: B. Hårdh (red.): *Fler fynd i centrum. Materialstudier i och kring Uppåkra*. *Acta Archarologica Lundensia, Uppåkra-studier* 9, s. 203-213.
- Ulriksen, J. 2006: Vester Egesborg – a coastal settlement from the Late Iron Age on Zealand. *Journal of Danish Archaeology* 14, s. 187-199.
- Wamers, E. in press: Continental and insular Metalwork. In: D. Skre (ed.): *Things from the Town. Artefacts and Inhabitants in Viking-age Kaupang*. *Kaupang Excavation Project Publication Series, 3*. Aarhus.
- Wieczorek A. & H. Hinz (eds.) 2000: *Europas Mitte um 1000*, Katalog. Theiss/Stuttgart.

Cruciform fibulas of Råhede type

An overlooked fibula type from the Early Viking Age

Metal-detector archaeology has had astonishing consequences for our understanding of, in particular, the metal artefacts of the Late Iron Age. Completely new types have turned up, regional differences in others have become evident, unique specimen after unique specimen has seen the light of day, while other types stereotypically have been found time and again.

In Denmark and Norway, a number of cruciform fibulas have been found, particularly during the last five years (figs. 1-2). The great majority of these are metal-detector finds with no associated context or date, but a few have been found during excavations of graves (no. 3) or market places (nos. 1 and 17). To date, there are 18-19 known examples, of which half are from Southern Jutland

with a clear emphasis in the area close to Ribe. There is a single example from Kaupang in Norway whereas, surprisingly, none have been found at Haithabu in Southern Schleswig, despite the frequent metal-detector surveys here in recent years. Surprisingly, because there is normally great similarity between the find types seen at Haithabu and in the Ribe area.

Cruciform fibulas of Råhede type are modelled on Carolingian brooches of the 9th century, but should doubtless be perceived as locally manufactured ornaments with Christian symbolism dating from the middle and late 9th century. Accordingly, they are an important factor in the discussion of when, how and where Christianity made its breakthrough in Denmark.

Claus Feveile
Museum Sønderjylland